

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАРКАЗИЙ САЙЛОВ КОМИССИЯСИ

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК ИНСТИТУТИ

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ПРЕЗИДЕНТИ ҲУЗУРИДАГИ СТРАТЕГИК
ВА МИНТАҚАЛАРАРО ТАДҚИҚОТЛАР ИНСТИТУТИ

ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ БЎЙИЧА ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
МИЛЛИЙ МАРКАЗИ

САЙЛОВ ҚОНУНЧИЛИГИ: 100 САВОЛГА 100 ЖАВОБ

Тошкент – 2004

66.3(593)68

М.А.Ахмадшоева, Ш.В.Расулов. Сайлов қонунчилиги:
100 саволга 100 жавоб. - Т.: ТДЮИ, 2004. - 48 б.

Таҳрир хайъати:

Б.М.Мустафаев
М.Ҳ.Рустамбоев
Р.М.Алимов
А.Х.Саидов
Д.Қ.Аҳмедов

Мазкур рисолада сайловлар, жумладан, икки палатали парламентга сайловлар ҳамда амалдаги сайлов қонунчилигига доир айрим муҳим масалалар савол-жавоб тарзида баён этилган.

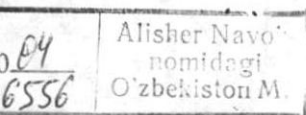
Рисолада сайловлар тушунчаси, мазмуни, турлари, сайловларни ўтказиш тартиби ва асослари, шунингдек, фуқароларнинг сайловларда қатнашиш тартиби, сайловчи ва номзодларга қўйиладиган талаблар ҳамда сайловларни молиялаштириш тартиби каби масалалар ёритилган.

Рисола кенг китобхонлар оmmasига мўлжалланган.

HO 30712
0

© М.Ахмадшоева, Ш.Расулов, 2004 й.

© Тошкент давлат юридик институти, 2004 й.



Сўз боши

Ўтган асрнинг охириги ўн йиллиги социалистик тузумнинг барҳам топиши ва янги мустақил давлатларнинг пайдо бўлиши жараёни билан тавсифланади. Ҳозирги кунда янги мустақил давлатлар демократик гиракқийтнинг мураккаб ва масъулятли йўлидан боришмоқда. Мазкур давлатларда демократик институтлар шаклланиб, давлат ва жамият фаолиятини эркинлаштириш учун фаол ҳаракат қилмоқдалар.

Халқаро ҳамжамиятда ўзининг муносиб ўрнига эга бўлган мустақил Ўзбекистон ҳам бугунги кунда эркин фуқаролик жамияти ва демократик ҳуқуқий давлат қуриш йўлидан бормоқда. Шу муносабат билан жорий йилнинг охирида ўтказиладиган вакиллик органларига сайловлар, ўз мазмуни ва моҳиятига кўра, тарихий аҳамиятга молик бўлишига шубҳа йўқ.

Сайловлар давлат ҳокимиятини, давлат органлари фаолиятини қонунлаштирадиган, бу институтларнинг ҳам шаклланиши, ҳам фаолияти адолатли эканлигига аҳолида ишонч уйғотадиган сиёсий-ҳуқуқий қадрият ҳисобланади. Сайловлар фуқароларимизнинг сиёсий фаоллигини ошириш билан бир қаторда бўлажак икки палатали Парламентни шакллантириш ва унда фаолият юритадиган профессионал, депутатликка муносиб номзодларни танлаб олиш учун ҳам имконият яратди. Ваҳоланки, бунинг натижасида юртимиз тинчлиги, Ватанimiz тараққийи ва халқимиз фаравонлигини таъминлаш учун шарт-шароит яратилган бўлади. Бу каби олий жаноб мақсадларга эришиш учун эса барча фуқароларимиз сайловга оид қонунчилик талабларини яхши билишлари ва моҳиятини чуқур англаб етишлари лозим бўлади.

Шу муносабат билан сайловлар ҳақидаги билимларимизни чуқурлаштирили, бу билимларни тарғиб қилиш ҳамда уларни ҳар бир Ўзбекистон фуқароси онгига етказиш ҳозирги куннинг долзарб масаласидир.

Мазкур рисолада жаҳон сайлов амалиёти ҳамда Ўзбекистон сайлов қонунчилиги ҳақидаги маълумотлар савол-жавоб тарзида берилган.

1-савол. Сайловлар қачон ва қай тариқа вужудга келган?

Дастлаб, сайловлар Қадимги Рим ва Қадимги Юнонистонда вужудга келган бўлиб, унда эркин фуқароларнинг овоз беришда қатнашиши мажбурий ҳисобланган, ҳатто, бунинг учун ҳақ ҳам тўлашган. Бироқ, кейинчалик, мутлақ монархия тузуми ҳукмрон бўлгач, сайловлар бир неча юз йилларга йўқолиб кетган, чунки бу даврда давлат органларини шакллантиришда ҳеч ким иштирок этмаган ва сайлаб ҳам қўйишмаган. Сайловлар, шунга боғлиқ ҳолда, сайлов ҳуқуқи, фақат буржуа инқилоблари даврида, дастлабки конституциялар билан бир пайтда яна қайтадан вужудга кела бошлаган.

Ўзбекистонда ҳақиқий демократик сайловлар фақат мустақиллик шарофати билан қарор топди ва ҳозирги кунда ривожланиш жараёнини бошидан кечирмокда.

2-савол. Сайлов ҳуқуқининг мазмуни нимадан иборат?

Сайлов ҳуқуқи – конституциявий ҳуқуқнинг муҳим институту сифатида сайлов жараёнини тартибга соладиган нормалар тизими сифатида тушунилади (объектив маънода). Демак, **сайлов ҳуқуқи - муайян бир давлатдаги вакиллик органлари ва мансабдор шахсларнинг сайланиш тартиби ва асосларини тартибга солувчи нормалар мажмуидан иборат.**

Сайлов ҳуқуқи фуқароларнинг вакиллик органларини шакллантиришда қатнашиш, яъни мазкур органларни сайлаш ва шу органларга сайланиш ҳуқуқидир (субъектив маънода).

3-савол. Сайлов ҳуқуқининг қандай манбалари бор?

Сайлов ҳуқуқининг манбаларини, одатда икки гуруҳга бўлинади:

1) *ёзма манбалар*, бу гуруҳга Конституция, қонунлар, қонун ости актлари киради. Сайлов ҳуқуқининг асосий

принципларини ўзида мустаҳкамлайдиган халқаро шартномалар ҳам сайлов ҳукукининг ёзма манбалари бўлиши мумкин;

2) Сайлов ҳукукининг *ёзилмаган манбалари* гуруҳига ҳукукий одатлар, анъаналар киради.

4-савол. Сайловнинг ўзи нима?

Сайлов - қонун билан белгиланган муайян ҳукукий жараён бўлиб, унда фуқаролар муайян бир партия ёки номзод учун ўз овозларини беришади ва бунинг натижасида ёки ҳокимиятнинг сайлаб қўйиладиган органи – парламент шакллантирилади ёки аниқ бир мансабдор шахс, жумладан, Президент, шаҳар ҳокими (мэри), баъзи давлатларда судьялар сайланади.

5-савол. Сайловларнинг қандай турлари мавжуд?

I. Сайловлар, кўпинча, ўтказиладиган ҳудудга боғлиқ ҳолда таснифланиб, қуйидаги кўрғишларга бўлинади:

- *умуммиллий сайловлар*, бунда сайловлар бутун мамлакат миқёсида ўтказилади.

- *минтақавий сайловлар*, бунда сайловлар йирик маъмурий бўлинмалар миқёсида ўтказилади.

- *маҳаллий сайловлар*, муайян маъмурий-ҳудудий бўлинма (вилоят, туман, шаҳар, шаҳарча) миқёсида ўтказиладиган сайловлар.

II. Сайловлар фуқароларнинг ўз хоҳиш-иродасини ифода этишларига боғлиқ ҳолда, *тўғри (бевосита)* ва *эгри (поғонали – билвосита)* сайловларга бўлинади:

- *тўғри сайловлар* - аниқ бир шахснинг муайян бир лавозимга фуқаролар томонидан бевосита сайлаб қўйилишидир. Қатор давлатларда, Франция, Миср, Ўзбекистон ва бошқа давлатларда, Президент бевосита сайловчилар томонидан сайлаб қўйилади.

- *эгри сайловлар*, яъни поғонали сайловларда, сайловчиларнинг хоҳиш-иродаси бевосита ўзлари томонидан эмас,

балки сайловчилар гуруҳи ёки ҳаракатдаги сайлов органи орқали амалга оширилади. Эгри сайловлар, АҚШда мамлакат Президентини сайлашда, ҳозирга қадар, расман қўлланиб келинмоқда.

Эгри сайловларнинг ҳам *икки тури* мавжуд:

- *билвосита сайловлар*, бунда сайловчилар ўз хоҳиш-иродалари орқали махсус сайловчиларни, ишончи вакиллар ҳайъатини сайлашади, улар, кейинчалик, ўзлари сайлаган сайловчилар номидан, бевосита конкрет шахсни муайян лавозимга сайлайдилар. Масалан, АҚШ Президенти сайлови.

- *кўпгонали сайловлар* – бунда сайловчиларнинг иродасини ифодаловчи сифатида сайловчилар гуруҳи эмас, балки доимий равишда фаолият юритувчи орган, жумладан, маҳаллий Кенгашлар, Парламент ёки Парламентнинг биронта палатаси чиқади (Италия, Хитой ва б.)

III. *Сайловлар навбатдаги ва навбатдан ташқари сайловларга бўлинади:*

- *навбатдаги сайловлар* – муайян бир сайлаб қўйилган органнинг ваколат муддати тугаши муносабати билан ўтказиладиган сайловлардир, яъни қонунда белгиланган муддат тугаши муносабати билан ўтказиладиган сайловлар (Франция, Ўзбекистон Президентининг ваколат муддати - 7 йил, АҚШ ва Россия Президентларининг ваколат муддатлари – 4 йил).

- *навбатдан ташқари* (муддатдан олдин) сайловлар, бунда мансабдор шахснинг ўрни бўшаб қолганда ёки вакиллик органи - парламент муддатидан олдин тарқатиб юборилганда, ўтказилиши мумкин. Масалан, 1974 йили Франция Президенти Жорж Помпиду ўлими муносабати билан унинг Президентлик ваколати муддати тугашидан олдин, навбатдан ташқари Президентлик сайлови ўтказилиб, Франциянинг янги Президенти – Жискар д, Эстен сайланди.

IV. Сайловларнинг *қўшимча ва қисман сайловлар* каби турлари мавжуд:

- *қўшимча сайловлар*, мабодо, коллегиял органда бўш жой пайдо бўлиб қолса, шу ҳолда ўтказилади (касаллик, ўлим ёки ўз ихтиёри билан кетиш каби ҳолатлар натижасида) (“Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни (янги таҳрир)нинг 47-моддасига биноан, Марказий сайлов комиссияси айрим депутатларнинг ваколатларини ҳақиқий эмас деб топган тақдирда, шунингдек, депутат қақариб олинган, бошқа сабабларга кўра депутатлик ваколатлари муддатидан олдин тугатилган ҳолларда тегишли сайлов округларида янги сайлов ўтказилиши белгиланган)¹.

- *қисман сайловлар эса*, қўшимча сайловлардан фарқ қилган ҳолда, қонунда назарда тутилган ва мажбурий характерга эга бўлган бўлиб, улар коллегиял сайлаб қўйиладиган орган таркибини қисман янгилаш (ротация) мақсадида ўтказилади (АҚШ сенати таркиби ҳар икки йилда қисман янгиланади).

6-савол. “Абсентизм” атамасининг маъноси нима?

«Абсентизм» сўзи инглизча “absent” - келмаганлик, ҳозир бўлмаганлик сўзидан олинган бўлиб, бу атама фуқароларнинг сайловларда ихтиёрий қатнашмаслик ҳуқуқини англатади Бу ҳолат, хусусан, АҚШ ва бошқа Ғарб давлатларида кўпроқ кузатилади.

7-савол. Сайлов ҳуқуқининг қандай принциплари мавжуд?

- сайлов ҳуқуқининг умумийлиги принципи;
- тенг сайлов ҳуқуқи принципи;
- сайловларда эркин қатнашиш принципи;

¹ “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонуни (янги таҳрир) // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси. 2003. №9-10.132-модда.

-тўғридан-тўғри сайлов принципи;

-яширин овоз бериш принципи.

Ўзбекистонда парламентнинг Қонунчилик палатасига ўтказиладиган сайловларнинг асосий принциплари “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни (янги таҳрир)нинг 1-5-моддаларида мустаҳкамланган¹.

8-савол. *Сайлов ҳуқуқининг умумийлиги принципи нимани англатади?*

Сайлов ҳуқуқининг умумийлиги – ҳар бир мамлакатнинг руҳий жиҳатдан соғлом, озодликдан маҳрум қилиш жойларида жазони ўтамаётган барча фуқаролари қонунда белгиланган ҳамма сайлов ҳуқуқлари, яъни сайлаш ва сайланиш ҳуқуқларига эга эканликлари эътироф этилишидир.

9-савол. *Тенг сайлов ҳуқуқи нимани англатади?*

Тенг сайлов ҳуқуқи сайловларда қатнашишга ҳуқуқи бўлган барча фуқаролар ҳам сайловчи, ҳам сайланувчи сифатида тенг ҳуқуқ ва мажбуриятга эга эканлигини англатади. Ҳар бир сайловчи бир овозга эга ва унинг овози бошқа сайловчининг овозига тенг.

10-савол. *Сайловларда эркин қатнашиш принципи нимани англатади?*

Сайловларда эркин қатнашиш принципи – сайловчи сайловда қатнашиши ёки қатнашмаслик ҳуқуқини англатади, мабодо қатнашса, сайловнинг қайси босқичида ва қандай шаклда қатнашишини англатади.

¹ “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонуни (янги таҳрир) // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси. 2003. №9-10.132-модда.

11-савол. Тўғридан-тўғри сайлов ҳуқуқи принципи нимани англатади?

Мазкур принцип фуқароларнинг сайловда бевосита, яъни поғонасиз, вакилларсиз, айнан ўзлари томонидан сайлов ҳуқуқининг амалга оширилишини англатади. Ушбу принцип **Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида**”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни (янги таҳрир) нинг 4-моддасида мустаҳкамланган.¹

12-савол. Яширин овоз бериш принципи нимани англатади?

Бу сайловчининг ҳеч бир ташқи таъсирсиз ўз хоҳиш-иродасини ифода этишидир. Бунда сайловчининг овоз бериши махсус, ёпиқ ва ажратилган, холи хоналарда амалга оширилиб, сайловчининг сайлов бюллетенини қай тарзда тўлдирганлиги мутлақо яширин ҳолда кечади. **“Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни (янги таҳрир) нинг 5-моддасига кўра, “Қонунчилик палатаси депутатлари сайловида эркин ва яширин овоз берилади. Овоз берувчиларнинг хоҳиш-иродаси назорат қилинишига йўл қўйилмайди”**².

13-савол. Сайлов цензлари нима?

Сайлов цензлари бу қонун билан белгиланган шундай талаблар мажмуи бўлиб, ушбу талабларга ҳар бир сайловчи жавоб бериши керак. **“Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонун(янги таҳрир)нинг 2-моддасида**³ Ўзбе-

¹ “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонуни (янги таҳрир) // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси. 2003. №9-10.132-модда.

² Ўша қонун.

³ Ўша қонун.

кистон Республикаси Олий Мажлисининг Қонунчилик палатасига сайловларга нисбатан белгиланган ёш ва ўтроқлик цензлари мустаҳкамланган.

14-савол. Ёш цензи нима?

Сайловлардаги ёш цензи - фуқароларнинг сайловда иштирок этишлари учун муайян, қонунда белгиланган ёшга этишлари талаб этилишидир. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Қонунчилик палатаси ва Сенатига сайловларда сайлаш ҳуқуқи билан 18 ёшга тўлган сайланиш ҳуқуқи билан эса 25 ёшга тўлган Ўзбекистон фуқаролари қатнашадилар.

15-савол. Ёш цензи, яъни ҳар бир фуқаро сайловда қатнашиши учун неча ёшга етган бўлиши лозимлиги бутун дунё мамлакатларида бир хилми?

Йўқ, айрим давлатларда бошқача белгиланган, бироқ, бу масалада муайян умумийлик ҳам мавжуд. Францияда –23 ёш, Швеция, АҚШ, Италия, Бельгия, Японияда –25 ёш қилиб белгиланган. Ўзбекистонда парламентнинг қуйи палатасига депутатларни сайлаш ҳуқуқи фуқаролар учун 18 ёш (пассив сайлов ҳуқуқи), палаталикка сайланиш учун 25 ёш белгиланган (актив сайлов ҳуқуқи).¹ 45 ёш белгиланган давлатлар ҳам мавжуд: масалан, Бельгия, Туркия ва Италия.

16-савол. Сайловларда ўтроқлик цензи нимани билдиради?

Ўтроқлик (муқимлик) цензи – муайян бир ҳудудда овоз берган фуқаролар, айнан ўша ҳудудда, сайловгача маълум муддат давомида муқим яшаган бўлишлари талаб этилади. Ўтроқлик цензи турли давлатларда турлича бўлиши мумкин, масалан, Францияда фуқаролар сайловда қатнашишлари учун

¹ “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонуни (янги таҳрир) // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси. 2003. №9-10.132-модда.

шу ҳудудда ярим йил, ГФР да эса – уч ой, АҚШ да – 1-2 ой яшаган бўлиши талаб этилади.

Ўзбекистонда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Қонунчилик палатасига сайланиш учун, фуқаро, *камида беш йил* мамлакат ҳудудида муқим яшаган бўлиши талаб этилади.

17-савол. Мулк цензи нима?

Мулк цензи бу – сайловчиларнинг сайловда қатнашиш учун муайян мулкка, даромадга эга бўлишлари талаб этилади. Мулк цензи, асосан, тарихда мавжуд бўлган, ҳозирги замон сайлов амалиётида, айрим истиснолардан ташқари, айтарли қўлланилмайди. Масалан, Аргентинада Президентликка номзод бўлиш учун шахснинг маълум миқдорда йиллик даромади бўлиши лозимлиги талаб этилади. Бу даромад ушбу шахснинг бойлик орттириш учун эмас, балки халққа хизмат қилиши учун Президент бўлишга интилаётганидан далолат беради. Ўзбекистон сайлов қонунчилигида мулк цензи назарда тутилмаган.

18-савол. Сайлов жараёни нима?

Сайлов жараёни – сайловларни ташкил этиш ва ўтказиш юзасидан амалга ошириладиган тадбир ва чоралар мажмуидан иборатдир.

19-савол. Сайлов жараёни қандай босқичлардан иборат?

Одатда, сайлов жараёни тўрт босқични ўз ичига олади:

1) сайлов округларини белгилаш ва уларда сайлов участкаларини ташкил этиш, сайлов органларини ташкил этиш, сайловчиларни рўйхатдан ўтказиш;

2) сайловлар кунини белгилаш, номзодлар кўрсатиш;

3) сайлов олди кураши, овоз бериш;

4) овозларни ҳисоблаш, овоз бериш натижаларини аниқлаш.

20-савол. Сайлов округи тушунчасининг мазмуни нимадан иборат?

Сайлов округи – марказий сайлов органи томонидан

тузиладиган муайян бир белгиланган ҳудуд бўлиб, унда бевосита сайловлар ўтказилади ва шу ҳудуддан депутат (ёки депутатлар) сайланади. Ўзбекистон Республикаси Олий мажлисига сайлов тўғрисида¹ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни (янги таҳрир)нинг 2-боби 7-моддасида Ўзбекистон Олий Мажлиси Қонунчилик палатасига сайловлар ўтказиш учун сайлов округларини тузиш тартиби ва асослари мустаҳкамланган¹.

21-савол. Сайлов округлари қай тарзда ташкил этилади?

Сайлов округлари, бевосита махсус тарзда ташкил этилиши мумкин, айрим ҳолларда эса маъмурий-ҳудудий бўлинмалар ёки федерация субъектлари ҳудудлари сайлов округлари сифатида хизмат қилади.

22-савол. Сайлов округларининг қандай кўринишлари мавжуд?

Сайлов округлари бир мандатли, кўп мандатли ва ягона бўлиши мумкин.

23-савол. Бир мандатли сайлов округи қанақа?

Бир мандатли сайлов округида, айнан ўша округдан фақат биттагина депутат сайланади. Масалан, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида¹ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни (янги таҳрир)нинг 2-боби 7-моддасида Ўзбекистон Олий Мажлиси Қонунчилик палатасига сайловлар ўтказиш учун 120 та ҳудудий сайлов округи тузилиб, ҳар бир сайлов округидан *битта депутат сайланади*.

24-савол. Кўп мандатли сайлов округи қанақа?

Кўп мандатли сайлов округида, бир мандатли сайлов

¹ “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонуни (янги таҳрир) // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси. 2003. №9-10.132-модда.

округидан фарқ қилган ҳолда, ундан бир неча депутатлар сайланади.

25-савол. Сайлов участкалари нима?

Сайлов участкалари - сайлов округини бўлиш орқали шакллантирилади ва уларда бевосита овоз бериш учун аниқ жойлар белгиланиб, сайловчилар овоз бериш жараёнини амалга ошириш учун келишади. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида¹ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни (янги таҳрир)нинг 2-боби 8-моддасида Ўзбекистон Олий Мажлиси Қонунчилик палатасига ўтказиладиган сайловларда сайлов участкаларини тузиш тартиби ва нормаси белгиланган бўлиб, сайлов участкалари туманлар, шаҳарлар, шаҳарлардаги туманларнинг чегараларини инобатга олган ҳолда, сайловчиларга мумкин қадар кўпроқ қулайлик яратиш мақсадида тузилади.

26-савол. Сайлов органлари қандай орган?

Сайлов органлари сайловни ташкил этадиган, уларнинг ўтказилиши устидан кузатадиган ва сайлов натижаларини умумлаштирадиган органдир.

27-савол. Сайлов органларининг ташкил этилиш тартиби барча давлатларда бир хилми?

Йўқ, бир хил эмас, улар турлича ташкил этилади ва турлича фаолият юргизади. Масалан., айрим давлатларда марказий сайлов органи вазифасини *Ички Ишлар Вазирлиги* бажаради (Англия, Франция, Италия), айрим давлатларда, хусусан, Лотин Америкаси давлатларида сайлов трибуналлари, бошқа давлатларда эса махсус сайлов комиссиялари тузилади (Германия, Австрия, Мексика), Коста-Рикада сайлов органларини судлар шакллантиради.

¹ “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонуни (янги таҳрир) // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси. 2003. №9-10.132-модда.

Ўзбекистонда юқори сайлов органи Марказий сайлов комиссияси ҳисобланиб, уни тузиш тартиби “Ўзбекистон Республикаси Марказий сайлов комиссияси тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунига мувофиқ тузилади.

28-савол. Оқруғ сайлов органларининг ташкил топиш тартиби қандай амалга оширилади?

Оқруғ сайлов органларининг ташкил топиш тартиби турли мамлакатларда турлича, хусусан, бир гуруҳ мамлакатларда, ҳеч қанақа сайлов комиссияси ташкил этилмайди, назорат функциясини эса махсус тайинланган амалдор ёки сайлов бўйича ваколатли шахс олиб боради. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни (янги таҳрир)нинг 3-боби 12-моддасида Ўзбекистон Олий Мажлиси Қонунчилик палатасига ўтказиладиган сайловларда оқруғ сайлов комиссияси Марказий сайлов комиссияси томонидан сайловга камида 70 (етмиш) кун қолганида, комиссиянинг раиси, раис ўринбосари, котиби ва камида 6 нафар бошқа аъзосидан иборат таркибда тузилади.¹

29-савол. Участка сайлов органлари қай тарзда ташкил этилади?

Участка сайлов органлари, қондага кўра, юқори турувчи ташкилот ёки ўзини-ўзи бошқариш органлари томонидан тайинланади.

30-савол. Сайловчиларни рўйхатдан ўтказиш қай тарзда амалга оширилади?

Сайловчиларни рўйхатдан ўтказиш – фуқароларни сайловчиларнинг махсус рўйхатига киритиш демакдир.

31-савол. Номзодларни депутатликка кўрсатиш тартиби қай тариқа амалга оширилади?

Номзодларни депутатликка кўрсатиш қонунда мустаҳ-

¹ “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонуни (янги таҳрир) // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси. 2003. №9-10.132-модда.

камланган бўлиб, белгиланган тартибга кўра, пассив сайлов ҳуқуқи (яъни сайланиш ҳуқуқи)га эга бўлган фуқаро депутатликка номзод ёки бирон-бир бошқа сайлаб қўйиладиган лавозимга номзод сифатида рўйхатдан ўтиши мумкин.

32-савол. *Сиёсий партиялар томонидан номзодларни кўрсатиш тартиби қандай?*

Сиёсий партиялар томонидан номзодларни кўрсатиш тартиби мавжуд бўлган сайлов тизимларида ўтказиладиган сайловларда, парламентнинг қуий палатасига номзодлар сиёсий партиялар томонидан кўрсатилади, бундай амалиёт кейинги пайтларда кенг тарқалмоқда, жумладан, Австрия, Германия, Финляндия, Япония ва бошқа давлатларда.

Сайлов гарови номзодларнинг интизомини мустаҳкамлашга хизмат қилади, сайловларга бепарволик, баъзан ўйин сифатида қарашларнинг олдини олади.

33-савол. *Фуқароларнинг пассив сайлов ҳуқуқи қайси ҳолларда чекланиши мумкин?*

Пассив сайлов ҳуқуқининг *икки хил чекланиш* ҳолати маълум:

- ❖ сайланишнинг мутлақ имкони йўқлиги;
- ❖ сайланишнинг нисбий имкони йўқлиги.

Фуқароларнинг пассив сайлов ҳуқуқининг мутлақ чекланиши шуни англатадики, бунда шахс бирорта ҳам сайлов округидан депутат бўлиб сайланиши мумкин эмас. Сайланишнинг нисбий имкони йўқлиги ҳолатида эса маълум бир ҳудудда муайян лавозимни эгаллаб турган шахс қонун чиқарувчи органга сайланиши мумкин эмас. Масалан, Мексикада айрим штатларнинг губернаторлари, ушбу лавозимни эгаллаб турган вақтлари давомида ва истеъфога чиққанидан кейин ҳам, мазкур штатнинг қонун чиқарувчи органига сайланиши мумкин эмас.

34-савол. Депутатликка номзодларга алоҳида талаблар қўйиладиган ҳоллар ҳам мавжудми?

Бундай ҳолатлар бор. Масалан, Кипр, Франция ва Туркияда депутатликка номзодлар албатта армияда хизмат қилган бўлишлари керак. Масалан, Буюк Британияда парламент депутатлигига номзод бўлиш учун сайланган жойида яшаши ёки ўша ерда доимий иш жойига эга бўлиши ёки маҳаллий солиқларни тўлаб келган бўлиши талаб этилади; Жазоирда эса Президентликка номзод давлат дини бўлган исломни ҳурмат қилиш ва уни улуғлаш бўйича махсус мажбурият олиши талаб этилади.

35-савол. Хорижий давлатларда сайловларни молиялаштириш тартиби қандай?

Сайлов кампанияси борган сари серхаражат бўлиб бормоқда. Сайлов кампанияларининг молиялаштириш манбаларига қуйидагилар киради:

1. Номзоднинг шахсий маблағлари.
2. Сайлов кампаниясининг давлат бюджетидан молиялаштирилиши.
3. Хусусий шахслар, фирмалар, банкларнинг хайрия маблағлари.
4. Сиёсий партиялар берадиган маблағлар.

36-савол. Ўзбекистонда сайловларни молиялаштириш тартиби қандай?

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни (янги таҳрир) нинг 64-моддасига кўра, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси сайловига тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш билан боғлиқ харажатлар давлат маблағлари ҳисобидан амалга оширилади. Қонунчилик палатаси депутатлигига ва Сенат аъзолигига номзодларни бошқа маблағлар ҳисобидан молиявий таъминлаш ва моддий жиҳатдан ўзга тарзда қўллаб-қувватлаш тақиқланади.

Сиёсий партиялар ва бошқа жамоат бирлашмалари, кор-

хоналар, муассасалар, ташкилотлар ва фуқаролар сайлов ўтказиш учун ўз маблағларини ихтиёрий равишда беришлари мумкин.¹

37-савол. *Сайловларни давлат томонидан молиялаштириш тартиби яна қайси мамлакатларда мавжуд?*

Ҳақиқатан, айрим давлатларда сайловлар давлат томонидан молиялаштирилади, масалан, Скандинавия давлатларида, Германияда, АҚШда қисман молиялаштирилади.

38-савол. *Овоз бериш жараёни қандай тартибда амалга оширилади?*

Овоз бериш жараёни сайлов жараёнининг энг муҳим босқичи ҳисобланади. Шу боис, бу жараён қонунчиликда батафсил тартибга солинган.

39-савол. *Бевосита овоз бериш жараёни қай тариқа юз беради?*

Кўп давлатларда овоз бериш жараёни яширин тарзда амалга оширилади, овоз бериш бевосита сайлов бюллетенларини тўлдириш орқали кечади. Расмий сайлов бюллетенлари – тегишли матн ва номзодларнинг исми шарифи туширилган махсус варақалар бўлиб, улар давлат органлари томонидан чоп этилади. Бу бюллетенларни олган сайловчи унга ким учун овоз берганлигини аниқ кўрсатиб турадиган тегишли белгиларни қўяди.

40-савол. *Берилган овозлар қандай ҳисобланади?*

Дастлаб, мазкур сайлов округи бўйича берилган барча овозларнинг умумий сони аникланади, сўнг бюллетенлар партиялар ва тегишли номзодлар бўйича қўйиб чиқилади. Кейин баённома тузилиб, овоз бериш яқунлари умумлаш-

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида¹ги Ўзбекистон Республикаси қонуни (янги таҳрир) // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси. 2003. №9-10. 132-модда.

тирилади ва юқори турувчи сайлов комиссиясига жўнатилади.

41-савол. Овозларни ҳисоблаш тартиби барча давлатларда бир хилми?

Деярли бир хил, яъни сайлов участкасида берилган овозлар сайлов участкаси комиссияси аъзолари томонидан амалга оширилади, бунда партиялар ва халқаро ташкилотлар вакиллари кузатувчи сифатида иштирок этиши мумкин.

42-савол. Сайлов тизимининг қандай турлари бор?

Дарвоқе, сайлов тизимининг куйидаги кўринишлари мавжуд:

- ❖ *мажоритар сайлов тизими;*
- ❖ *пропорционал сайлов тизими;*
- ❖ *аралаш сайлов тизими.*

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатасига ва Сенатини шакллантиришда ўтказиладиган сайловлар мажоритар тизим асосида, аниқроғи, мажоритар тизимнинг мутлақ кўпчилик овозли кўриниши шаклида амалга оширилади. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайловлар тўғрисидаги Қонуни (янги таҳрири)нинг 44,56 моддалари.

43-савол. Мажоритар сайлов тизимининг қандай хусусиятлари бор?

Бу тизимнинг номи французча «*majorite*» сўзидан олинган бўлиб, «кўпчилик» деган маънони англатади. Бу энг «ёши катта» сайлов тизими ҳисобланиб, унинг уч кўриниши мавжуд:

- а) малакали кўпчилик овозли мажоритар тизими;*
- б) мутлақ кўпчилик овозли мажоритар тизими;*
- в) нисбий кўпчилик овозли мажоритар тизими.*

44-савол. Малакали кўпчилик овозли мажоритар тизимнинг бошқаларидан фарқи нимада?

Айтиш жоизки, бу тизим энг кам учрайдиган тизим ҳисобланиб, бунда номзод сайловларда ғалаба қозониши учун сайловчиларнинг малакали кўпчилик овозини олиши зарур, яъни 2/3, 3/4 қисм овоз олиши талаб этилади. Мазкур сайлов тизими баъзи ҳолларда, айрим мансабдор шахсларни сайлашда ҳам қўлланилади. Жумладан, Италиянинг амалдаги Конституциясига мувофиқ, парламент томонидан Президентни сайлашда малакали кўпчилик, яъни овозларнинг 2/3 қисми талаб этилади.¹

45-савол. Бу тизимнинг заиф жиҳатлари нимада кўринади?

Малакали кўпчилик овозли мажоритар тизимнинг заиф жиҳати шундаки, ҳозирги ривожланган демократияли давлатларда, чинакам кўппартиявийлик шароитида бундай кўпчилик овозни тўплаш амри-маҳол, шу боис, сайловларни икки турда ўтказишга тўғри келади, бу эса ортиқча вақт ва маблағни талаб этади.

46-савол. Икки турдаги сайловлар қай тариқа ўтказилади?

Биринчи турда номзодларнинг бирортаси ҳам керакли миқдордаги овозларни ола олмаса, иккинчи тур сайловлар тайинланади. Бунда биринчи турда нисбатан кўп овоз олган икки нафар номзод иккинчи турга қўйилади ва улардан қайси бири энг кўп овоз олса, ўша номзод сайловда ғолиб чиққан ҳисобланади. Ўзбекистон Республикаси сайлов қонунчилигига биноан, Ўзбекистон Республикаси Олий мажлиси Қонунчилик палатасига ўтказилган сайловларда, мабодо, сайлов округида сайлов ўтмаган ёки ҳақиқий эмас деб топилмаган бўлса ёки такрорий овоз бериш Қонунчилик палатасига депутат сайланганлигини аниқлаш имконини бермаган бўлса ёхуд

¹ Чудаков М.Ф. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Минск.ООО "Новое знание". 2001. -с.309.

сайлов округи бўйича депутатликка кўпи билан икки номзод овозга қўйилган ва улардан биронтаси ҳам сайланмаган бўлса, бу ҳолда, Қонунчилик палатаси депутатининг такрорий сайлови ўтказилади. Такрорий сайлов Марказий сайлов комиссиясининг топширигига биноан округ сайлов комиссияси томонидан, асосий сайловдан кейин кўпи билан бир ойлик муддат ичида ўтказилади.

47-савол. Мутлақ кўпчилик овозли мажоритар тизимнинг малакали кўпчилик овоз олиш тизимидан фарқи нимада кўринади?

Мутлақ кўпчилик овозли мажоритар тизимда номзод сайловчилар овозининг 50 % фоизи ва плюс 1 дона овоз тўплаши талаб этилади. Бунда, фоиз, айрим ҳолларда, сайловчиларнинг умумий овозидан, бошқа ҳолларда эса, сайловда иштирок этган сайловчиларнинг умумий овозидан чиқарилади.

48-савол. Мабодо, бу тизимда номзодларнинг бирортаси ҳам 50 % плюс 1 та овоз ола олмаса, у ҳолда нима бўлади?

У ҳолда иккинчи тур сайловлар ўтказилиб, бунда номзод бошқасидан битта овоз кўп олса ҳам, сайловда ғолиб чиққан ҳисобланади.

49-савол. Мажоритар тизимнинг нисбий кўпчилик овоз олишга асосланган кўринишида овоз йиғиш тартиби қандай?

Нисбий кўпчилик овоз олиш тизимида номзод бошқаларга нисбатан кўп овоз олиши кифоя, шу боис, бу тизим энг оддий ва кенг тарқалган ҳисобланади.

50-савол. Мажоритар тизимнинг кўп давлатларда амал қилиши унинг анча самарадорлигидан далолат беради, бу тизимнинг қандай изобий жиҳатлари бор?

Мажоритар тизимда доимо парламентда йирик партиявий

фракциялар ташкил топади ва улар мамлакатда барқарорлик ўрнатилишини таъминлаб туради; парламентар республикаларда ёки монархияда ҳукуматнинг шаклланиши енгил кечади.

51-савол. *Мажоритар тизимнинг заиф жиҳатлари ҳам мавжудми?*

Мажоритар тизимда ўтказилган сайловда ғолиб номзодга ёки ғолиб партиёга берилган овозлар миқдори асосан камчилиқни ташкил қилади, энг ачинарлиси эса, қолган овозлар ҳисобга олинмайди.

52-савол. *Мажоритар сайлов тизимида, кўпинча, сайловлар бир мандатли округларда ўтказиладими ёки кўп мандатли округларда ўтказиладими?*

Кўпинча, мажоритар тизимда, бир мандатли сайлов округларида сайловлар ўтказилади.

53-савол. *Мажоритар сайлов тизимидан бошқа яна анча кенг тарқалган қандай сайлов тизимлари мавжуд?*

Дарҳақиқат, мажоритар тизимнинг камчиликлари бўлганлиги боис, изланишлар натижасида, пропорционал сайлов тизими ишлаб чиқилган бўлиб, бу тизимда, партиё ёки сайлов блоқи, сайлов натижаларига кўра олинган овозлар миқдорига мос ҳолда, парламентда мандатга – жойга эга бўлади.

54-савол. *Мажоритар тизим бир мандатли округлардаги сайловларда кўп қўлланилса, пропорционал сайлов тизими қайси ҳолларда кўпроқ қўлланилади?*

Бу тизим доимо партиё рўйхатлари бўйича овоз беришда қўлланилиб келинмоқда, шу боис ҳам у партиёлар сайлов тизими ҳисобланади.

55-савол. *Айрим давлатларда мажоритар ва пропорционал сайлов тизимларини аралашган, уйғунлашган ҳолда қўллаш ҳоллари ҳам мавжудми?*

Ҳа, ҳақиқатан, бу икки тизим аралашган ҳолда қўлла-

нилади, айти пайтда бундай қўллашнинг ҳам икки варианты мавжуд.

Биринчисида, асосан мажоритар тизим қўлланилиб, бироқ пропорционал тизим билан тўлдирилади. Бунда, масалан, парламентнинг қўйи палатасига депутатларнинг тўртдан уч қисми мажоритар, тўртдан бир қисми пропорционал сайлов тизими асосида сайланади. Иккинчисида эса, депутатларнинг ярми бутун мамлакатни қамраб олган бир мандатли округлардан мажоритар тизим бўйича, қолган қисми эса умумдавлат миқёсидаги партия рўйхатлари бўйича ўтказиладиган сайловларда сайланади. Бу ҳолда, сайловчи сайлов куни 2 та бюллетен олади, биринчиси бўйича мажоритар тизимга мувофиқ, овоз беради, иккинчиси бўйича эса партия учун овоз беради.

56-савол. *Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг палаталари қандай номланади?*

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 76-моддасида мустақамланганидек, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси икки палатадан иборат бўлиб: Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Қонунчилик палатаси (қўйи палата) ва Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Сенати (юқори палата) деб номланади.

57-савол. *Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатасига сайлаш ва сайланиш ҳуқуқига кимлар эга. Кимлар бу каби ҳуқуқлардан маҳрум этилиши мумкин?*

Қонунчилик палатасига депутатлар сайлови умумийдир. Сайлов куни ўн саккиз ёшга тўлган Ўзбекистон Республикаси фуқаролари сайлаш ҳуқуқига эгадирлар.

Қонунчилик палатасига сайланиш ҳуқуқига сайлов куни йигирма беш ёшга тўлган ҳамда камида беш йил Ўзбекистон Республикаси ҳудудида муқим яшаётган фуқаролар эгадирлар. Суд томонидан муомалага лаёқатсиз деб топил-

ган фуқаролар, шунингдек, суд ҳукми билан озодликдан маҳрум этиш жойларида сақланаётган шахслар сайланиши мумкин эмас ва сайловда қатнашмайдилар.

58-савол. *Судланганлиги олиб ташланган фуқаролар сайлаш ва сайланиш ҳуқуқларига эгами?*

Янги таҳрирдаги «Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 25-моддасида депутатликка номзодларга қўйиладиган талаблар ўз ифодасини топган бўлиб, унга кўра, «содир этилган жинояти учун судланганлик ҳолати тугалланмаган ёки судланганлиги олиб ташланмаган фуқаролар» депутатликка номзод бўла олмаслиги қайд этилган.

Демак, судланганлиги олиб ташланган фуқаролар нафақат сайлаш, балки сайланиш ҳуқуқидан ҳам тўлиқ фойдаланиши учун ҳуқуқий асослар мавжуд.

59-савол. *Маҳаллий ва хорижий кузатувчилар тўғрисидаги маълумотларни Оқруғ сайлов комиссиясига қимлар ва қачон тавсия этади?*

Сайловга тайёргарлик кўриш ва уни ўтказишга доир барча тадбирларда, шунингдек сайлов куни овоз бериш хоналарида ва овозларни санаб чиқишда депутатликка номзодлар кўрсатган сиёсий партиялардан, сайловчилар ташаббускор гуруҳларидан биттадан кузатувчи, оммавий ахборот воситаларининг вакиллари, бошқа давлатлар, халқаро ташкилотлар ва ҳаракатлардан кузатувчилар қатнашиш ҳуқуқига эгадирлар. Уларнинг ваколатлари тегишли хужжатлар билан тасдиқланган бўлиши керак.

Манфаатдор ташкилотлар, сайловчилар ташаббускор гуруҳлари ўз кузатувчилари тўғрисида Қонунчилик палатасига сайлов ўтказувчи округ сайлов комиссияларига сайловга камида ўн беш кун қолганида маълум қиладилар.

Оқруғ сайлов комиссияси Ўзбекистон Республикаси Марказий сайлов комиссияси томонидан белгиланадиган

намунадаги мандатни манфаатдор ташкилотдан, сайловчилар ташаббускор гуруҳидан ариза олинганидан кейин, кузатувчига беш кун ичида беради. Янги таҳрирдаги Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида» ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 6-моддаси.

60-савол. Кузатувчилар учун амалдаги Қонунда қандай фаолиятлар тақиқланган?

Кузатувчиларга қуйидагилар ман этилади:

❖ сайловчи сайлов бюллетенига ўз белгисини қўяётган пайтда яширин овоз бериш кабинасида ёки хонасида бўлиш;

❖ сайловчиларга таъсир ўтказиш, бирон-бир ташвиқот материали ёки адабиёти тарқатиш;

❖ сайловчилардан улар кимни ёқлаб овоз берганликларини суриштириш ёки сайловчиларга сайлов бюллетенига белги қўйишда бирон-бир тарзда ёрдам кўрсатиш;

❖ участка сайлов комиссиясининг фаолиятига, шу жумладан, сайлов кутиларини муҳрлашда, уларни очишда, овозларни санаб чиқишда аралашиш

61-савол. Кузатувчилар қандай ҳуқуқларга эга?

Кузатувчилар қуйидаги ҳуқуқларга эга:

❖ депутатликка номзодлар кўрсатишга бағишланган йиғилишларда, округ ва участка сайлов комиссияларининг мажлисларида ҳозир бўлиш;

❖ сайлов участкасида ҳозир бўлиш ҳамда тайёргарлик ишларининг боришини, овоз бериш учун сайлов кутиларининг жойлаштирилиши ва муҳрланишини, фуқароларга сайлов бюллетенларининг берилишини кузатиш;

❖ овозларни санаб чиқишда ва участка сайлов комиссиясининг баённомаларини тузишда ҳозир бўлиш;

❖ сайлов натижалари тўғрисидаги ҳужжатларнинг тегишли сайлов комиссияси томонидан тасдиқланган нусхаларини сўраш ва уларни олиш;

❖ агар сайлов участкасида ушбу Қонуннинг бузилишига йўл қўйилган, деб ҳисоблаш учун асос бўлса, ўз кузатувлари тўғрисида юқори сайлов комиссиясига маълум қилиш.

62-савол. Сайловга тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш жараёнларидан кенг аҳоли қатлами қандай тартибда бохабар бўлиши мумкин?

Амалдаги Қонунда белгиланганидек, сайлов комиссиялари фуқароларни ўз ишларидан, сайлов округлари, участкалари тузилганлиги, сайлов комиссияларининг таркиби, уларнинг жойлашган ери ва иш вақтидан воқиф этадилар, сайловчиларнинг рўйхатлари, сайловда иштирок этаётган сиёсий партияларнинг рўйхати билан таништирадилар, Қонунчилик палатаси депутатлигига номзодлар хусусидаги маълумотлар, овоз бериш ва сайлов якунларидан хабардор қиладилар.

63-савол. Сайлов комиссиялари қайси ҳолатларда қарорлар қабул қиладилар?

Участка сайлов комиссияси сайловга тайёргарлик кўриш ва овоз беришни ташкил этиш масалалари юзасидан тушган ариза ва шикоятларни кўриб чиқади ҳамда улар юзасидан қарорлар қабул қилади.

64-савол. Участка сайлов комиссияларининг қарорлари устидан тушган шикоятларни кўриб чиқиш тартиби қандай?

Округ сайлов комиссияси участка сайлов комиссияларининг қарорлари ва хатти-ҳаракатлари устидан тушган ариза ҳамда шикоятларни кўриб чиқади ва улар юзасидан қарорлар қабул қилади. Марказий сайлов комиссияси сайлов комиссияларининг қарорлари ва хатти-ҳаракатлари устидан тушган ариза ҳамда шикоятларни кўриб чиқади ва улар юзасидан қарорлар қабул қилади.

Депутатликка номзодлар кўрсатган сиёсий партияларнинг органлари, депутатликка номзодлар, ишончли вакиллар, кузатувчилар ва сайловчилар сайлов комиссияларининг қарор-

лари устидан ана шу қарор қабул қилинганидан кейин ўн кун ичида юқори сайлов комиссиясига ёки судга шикоят қилишлари мумкин. Марказий сайлов комиссиясининг қарорлари устидан қарор қабул қилинганидан кейин, ўн кун ичида Ўзбекистон Республикаси Олий судига шикоят қилиниши мумкин. Шикоят келиб тушганидан кейин, уч кун ичида, сайловга олти кундан кам вақт қолганда эса дарҳол кўриб чиқиши керак. Участка сайлов комиссияси сайловга тайёргарлик кўриш ва овоз беришни ташкил этиш масалалари юзасидан тушган ариза ва шикоятларни кўриб чиқади ҳамда улар юзасидан қарорлар қабул қилади.

Округ сайлов комиссияси участка сайлов комиссияларининг қарорлари ва хатти-ҳаракатлари устидан тушган ариза ҳамда шикоятларни кўриб чиқади ва улар юзасидан қарорлар қабул қилади. Марказий сайлов комиссияси сайлов комиссияларининг қарорлари ва хатти-ҳаракатлари устидан тушган ариза ҳамда шикоятларни кўриб чиқади ва улар юзасидан қарорлар қабул қилади.

65-савол. Кимлар депутатликка номзодлар кўрсатиш ҳуқуқига эга?

Янги таҳрирдаги “Ўзбекистон Республикаси Олий мажлисига сайлов тўғриси”даги Қонуннинг энг муҳим хусусиятларидан бири бу - депутатликка номзодлар кўрсатиш ҳуқуқига сиёсий партиялар ва бевосита фуқароларнинг эгалигидир.

Ўзбекистонда фаолият кўрсатаётган ҳар бир сиёсий партия, депутатликка номзодлар кўрсатиши учун, сайлов компанияси бошланганлиги эълон қилинган кундан камида олти ой олдин Ўзбекистон Республикаси Адлия Вазирлиги томонидан рўйхатга олинган, сайловда иштирок этишини қўллаб-қувватловчи камида эллик минг сайловчининг имзосини тўплаган бўлиши лозим.

Эллик минг сайловчининг имзосини тўплаш учун белгиланган имзо варақалари сайлов кампанияси бошланган-

лиги эълон қилингандан кейин, Мавракий сайлов комиссияси томонидан сиёсий партияларга берилади.

Мабодо, сиёсий партия имзо варақаларини сохталаштирганлиги аён бўлиб қолса, бу ҳолда Марказий сайлов комиссияси, мазкур сиёсий партиянинг сайловда қатнашиш ҳуқуқини рад этади.

Депутатликка номзодлар кўрсатиш сайловга олтамиш беш кун қолганида бошланади ва сайловга қирқ беш кун қолганида тугайди.

66-савол. *Сиёсий партиялар депутатликка номзодларни қайси вақтдан бошлаб кўрсата бошлайдилар?*

Сиёсий партиялар, сайловга олтамиш беш кун қолганда депутатликка номзодлар кўрсата бошлашлари мумкин, сайловга қирқ беш кун қолганда эса депутатликка номзодлар кўрсатишни тўхтатишлари лозим бўлади.

67-савол. *Сиёсий партиялар Ўзбекистон сайлов қонунчилигига биноан, нечтагача депутатликка номзодлар кўрсатиши мумкин?*

Янги таҳрирдаги Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 7-моддасида мустаҳкамланганидек, Ўзбекистон ҳудудида бир юз йигирма (120та) сайлов округлари ташкил этилади, шу боис, сиёсий партиялар ҳар бир сайлов округидан биттадан, яъни 120 та номзод кўрсатишлари мумкин.

68-савол. *Депутатликка бевосита фуқаролар томонидан номзодлар кўрсатиш тартиби қандай?*

Сайлаш ҳуқуқига эга бўлган ҳар бир фуқаро ёки фуқаролар гуруҳи депутатликка номзод кўрсатиш учун тегишли сайлов округининг камида уч юз нафар сайловчисидан иборат сайловчилар ташаббускор гуруҳини тузиши мумкин.

Округ сайлов комиссияси ўзига тақдим этилган ҳужжат-

ларнинг ушбу Қонун талабларига мувофиқлигини аниқлаб, хужжатлар қабул қилинган кундан эътиборан, беш кун ичида, такрорий сайлов ёки бўшаб қолган ўринларга Қонунчилик палатаси депутатлари сайлови ўтказилаётган тақдирда эса уч кун ичида сайловчилар ташаббускор гуруҳини рўйхатга олиш тўғрисида ёки рўйхатга олишни рад этиш ҳақида қарор қабул қилади. Сайловчилар ташаббускор гуруҳи рўйхатга олинганлиги тўғрисида қарор қабул қилинганидан кейин, гуруҳнинг ваколатли вакилига тегишли рўйхатга олинганлик гувоҳномаси ҳамда имзо варақаларининг белгиланган намунадаги бланкалари берилади.

Сайловчилар ташаббускор гуруҳини рўйхатга олиш рад этилган тақдирда округ сайлов комиссияси асослантирилган жавоб беради. Сайловчилар ташаббускор гуруҳи ўзининг ваколатли вакилига рўйхатга олинганлик гувоҳномаси берилганидан кейингина, депутатликка номзодни қўллаб-қувватлаш юзасидан сайловчилар имзосини тўплашга ҳақли. Бу санага қадар тўпланган имзолар ҳисобга олинмайди.

Депутатликка номзод кўрсатган сайловчилар ташаббускор гуруҳи округ сайловчилари умумий сонининг камида саккиз фоизи миқдорида номзодни қўллаб-қувватловчи имзо тўплаши, бунда имзолаётган фуқаролар миқдори ҳар бир маҳалла, қишлоқ ёки овул бўйича мутаносиб равишда тақсимланган бўлиши шарт. Сайловчилар фақат битта депутатликка номзодни қўллаб-қувватлаб, бир мартагина имзо қўйишга ҳақли. Бунда сайловчи ўз фамилиясини, исмини, отасининг исмини, туғилган йилини (ёши ўн саккизда бўлса, қўшимча равишда туғилган куни ва ойини), яшаш жойи манзилени, паспортининг серияси ва тартиб рақамини, шунингдек имзо қўйган санани кўрсатади. Имзо варақасини сайловчилар ташаббускор гуруҳининг имзо тўплаган аъзоси, шунингдек сайловчилар ташаббускор гуруҳининг ваколатли вакили ўз фамилияси, исми, отасининг исмини, яшаш жойи манзилени, паспортининг серияси ва тартиб рақамини кўрсатган ҳолда тасдиқлайди. Сайловчилар имзосини тўплаш иш, хизмат, ўқиш, яшаш жойида, сайловолди тадбирларида, шунингдек,

ташвиқот юритиш ва имзо тўплаш қонун ҳужжатлари билан тақиқланмаган бошқа жойларда олиб борилади. Имзо тўплаган шахс томонидан сайловчиларни мажбур қилиш ва уларни пора эвазига ўзига оғдириб олишнинг ҳар қандай шакли қонунда белгиланган жавобгарликка сабаб бўлади.

Имзо тўплаш тамомланганидан сўнг, сайловчилар ташаббускор гуруҳининг ваколатли вакили ҳар бир маҳалла, қишлоқ ёки овул бўйича алоҳида-алоҳида қилиб тикилган имзо варақаларини тегишли округ сайлов комиссиясига топширади. Округ сайлов комиссияси имзо варақалари тўғри тўлдирилганлигини текшириб кўради ва беш кунлик муддат ичида, такрорий сайлов ёки бўшаб қолган ўринларга Қонунчилик палатаси депутатлари сайловни ўтказилаётган тақдирда эса уч кунлик муддат ичида тегишли баённомани Марказий сайлов комиссиясига топширади.

69-савол. Қайси фуқаролар депутатликка номзод этиб рўй-хатга олинмайди?

- Содир этилган жинояти учун судланганлик ҳолати тугалланмаган ёки судланганлиги олиб ташланмаган фуқаролар;

- сайлов кунига қадар, сўнгги беш йил мобайнида Ўзбекистон Республикаси ҳудудида муқим яшамаган фуқаролар;

- Ўзбекистон Республикаси Қуроли кучларининг ҳарбий хизматчилари, Миллий хавфсизлик хизмати, бошқа ҳарбийлаштирилган бўлинмаларнинг ходимлари; диний ташкилотлар ва бирлашмаларнинг профессионал хизматчилари депутатликка номзод этиб рўйхатга олинмайдилар.

70-савол. Депутатликка номзодларни рўйхатга олиш қачонгача давом этади?

Марказий сайлов комиссияси сиёсий партиялардан, сайловчилар ташаббускор гуруҳларидан депутатликка номзодларни рўйхатга олиш учун ҳужжатларни қабул қилишни рўйхатга олиш муддати тугашига етти кун қолганида, яъни сайловга 42 кун қолганида тўхтатади.

Депутатликка номзодларни рўйхатга олиш сайловга ўттиз беш кун қолганида тугалланади.

71-савол. Сайловолди ташвиқоти қачон бошланади?

Сайловолди ташвиқоти депутатликка номзодлар Марказий сайлов комиссияси томонидан рўйхатга олинган кундан эътиборан, яъни сайловга 53 кун қолганидан бошланиб, сайлов кунигача давом этади. Қонунда белгиланганидек, сайлов куни ташвиқот юритишга йўл қўйилмайди.

72-савол. Депутатликка номзодларнинг ташвиқот олиб бориши ва дастурларни тузиши бўйича бирор-бир ҳуқуқий чегара мавжудми?

Депутатликка номзодларнинг ташвиқот олиб бориши ва дастурларини тузиши бўйича бирор-бир ҳуқуқий чегара мавжудми? Депутатликка номзодларнинг дастурлари давлатнинг суверенитети, яхлитлиги ва хавфсизлигига қарши қаратилган бўлмаслиги, халқнинг соғлиги ва маънавиятига тажовуз қилмаслиги, уларга уруш, миллий, ирқий ва диний адоват тарғиботи, конституциявий тузумни зўрлик билан ўзгартиришга, фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқлари ва эркинликларини камситувчи хатти-ҳаракатларга даъват бўлмаслиги керак.

Ташвиқотнинг сайловчиларга бепул ёки имтиёзли шартларда товарлар бериш, хизматлар кўрсатиш (ахборот хизматлари бундан мустасно), шунингдек, пул маблағлари тўлаш билан олиб борилиши тақиқланади.

73-савол. Ишончли вакиллар кимлар ва улар қандай вазифани бажарадилар?

Депутатликка номзод рўйхатга олинганидан кейин, беш нафарга қадар ишончли вакилларини ўзи белгилайди ва бу ҳақда округ сайлов комиссиясига маълум қилади. Сайлов комиссияси ишончли вакилларни рўйхатга олади ва уларга гувоҳнома беради. Ишончли вакиллар номзод депутат этиб сайланиши учун ташвиқот юритадилар, давлат органлари ва жамоат бирлашмаларининг органлари, сайловчилар билан

ўзаро муносабатларда, шунингдек, сайлов комиссияларида номзоднинг манфаатларини ҳимоя қиладилар.

Депутатликка номзод округ сайлов комиссиясига маълум қилган ҳолда сайловга қадар, ўз ишончли вакилини истаган вақтда ваколатидан маҳрум қилиши ва уни бошқаси билан алмаштириши мумкин. Ишончли вакил истаган вақтда ўз ваколатларини зиммасидан соқит қилишга ҳақли.

Ишончли вакил сайлов комиссиясига аъзо бўлиши мумкин эмас.

74-савол. Сайловчилар рўйхатларини тузиш тартиби қандай?

Сайловчилар рўйхати ҳар бир сайлов участкаси бўйича участка сайлов комиссияси томонидан тузилади ва уни комиссия раиси билан котиби имзолайди. Участка сайлов комиссияси сайловчилар рўйхатини тузиш ишида қатнашишга жамоатчилик вакиллари жалб этиши мумкин.

Сайлов кунига қадар ёки сайлов кунининг саккизи ёшга тўладиган, рўйхат тузилаётган вақтда мазкур сайлов участкаси ҳудудида доимий ёки вақтинчалик истиқомат қилиб келаётган фуқароларнинг фамилиялари сайловчилар рўйхатига киритилади. Ҳар бир сайловчи фақат битта сайловчилар рўйхатига киритилиши мумкин.

Ҳарбий қисмлардаги ҳарбий хизматчи сайловчиларнинг, шунингдек, ҳарбий хизматчилар оила аъзолари ва бошқа сайловчиларнинг, агар улар ҳарбий қисмлар жойлашган ерда истиқомат қилсалар, рўйхатлари ҳарбий қисмларнинг командирлари тақдим этган маълумотлар асосида тузилади. Ҳарбий қисмлардан ташқарида истиқомат қилувчи ҳарбий хизматчилар ўзларининг яшаш жойлари бўйича умумий асосларда сайловчилар рўйхатига киритиладилар.

Ўзбекистон Республикасининг хорижий давлатлардаги ваколатхоналари ҳузурида, санаторийлар ва дам олиш уйларида, касалхоналар ва бошқа стационар даволаш муассасаларида тузилган сайлов участкалари бўйича сайловчиларнинг рўйхатлари мазкур муассасалар (идоралар) раҳбарлари томо-

нидан тақдим этилган маълумотлар асосида тузилади. Янги таҳрирдаги “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайловлар тўғрисида”ги Қонуннинг 32-моддаси.

75-савол. *Участка сайлов комиссияси томонидан тузиб тасдиқланган сайловчилар рўйхатлари хусусидаги баҳслар ва уларни ҳал этиш тартиби қандай?*

Ҳар бир фуқаро сайловчилар рўйхатидаги хато ёки ноаниқлик тўғрисида участка сайлов комиссиясига ариз қилиши мумкин. Участка сайлов комиссияси 24 соат ичида бундай аризани кўриб чиқиши ва хатони ёки ноаниқликни бартараф этиши ёхуд аризачига унинг аризаси рад этилганлиги тўғрисида асослантилган жавоб бериши шарт.

Сайлов комиссиясининг хатти-ҳаракати ва қарори устидан қонунда белгиланган тартибда судга шикоят қилиниши мумкин. Янги таҳрирдаги “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайловлар тўғрисида”ги Қонуннинг 34-моддаси.

76-савол. *Сайловга овоз бериш қачон ва қайси пайтда ўтказилади?*

Сайловга овоз бериш 2004 йил 26 декабр куни эрталаб соат 6:00 дан кеч соат 20:00 гача ўтказилади. Янги таҳрирдаги “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайловлар тўғрисида”ги Қонуннинг 38-моддаси.

77-савол. *Бирор-бир сабаб билан сайловга келолмаган ёки сайлов куни яшаш жойида бўлмаган фуқаро қандай тартибда овоз бериши мумкин?*

Сайлов куни ўз яшаш жойида бўлиш имкониятига эга бўлмаган сайловчи яшаш жойидаги участка сайлов комиссиясидан сайлов варақасини талаб қилиб олиши, бир қарорга келгач, тўлдирилган сайлов варақасини конвертга солиб, уни ёпиқ ҳолда участка комиссиясида қолдириш мумкин. Сайловчи сайлов варақасини олганлиги ҳақида сайловчилар рўйхатига имзо қўяди. Сайлов варақасининг шакли, сайлов варақаларини тайёрлаш тартиби, уларни сайлов участкаларига етқа-

зиб бериш муддатлари Марказий сайлов комиссияси томонидан белгиланади.

Айрим сайловчилар саломатлигининг яхши эмаслиги ёки бошқа сабабларга кўра овоз бериш биносига кела олмаган ҳолларда, уларнинг илтимосига биноан, участка сайлов комиссияси комиссия аъзоларига овоз беришни аҳоли шу сайловчилар турган жойда ташкил этишни топширади Янги таҳрирдаги “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайловлар тўғрисида”ги Қонуннинг 41-моддаси.

78-савол. Депутат бўлиш учун қанча овоз тўплаш талаб қилинади?

Овоз беришда иштирок этган сайловчиларнинг ярмидан кўпининг овозини олган депутатликка номзод депутат этиб сайланган деб ҳисобланади. Мисол учун, сайловда овоз беришда иштирок этган сайловчиларнинг ярми ва яна бир сайловчи маълум бир номзодга овоз беришган бўлсаям, бу номзод депутатликка сайланган ҳисобланади.

79-савол. Бўшаб қолган ўринларга Қонунчилик палатаси депутатларининг сайловини ўтказиш тартиби қанақа?

Марказий сайлов комиссияси айрим депутатларининг ваколатларини ҳақиқий эмас, деб топган тақдирда, шунингдек депутат чақириб олинган, бошқа сабабларга кўра, депутатлик ваколатлари муддатидан олдин тугатилган ҳолларда, тегишли сайлов округларида янги сайлов ўтказилади. Сайлов Марказий сайлов комиссияси томонидан сайлов ўтказилишига камида бир ой қолганида тайинланади ва ушбу Қонуннинг талабларига риоя қилган ҳолда ташкил этилади. Бунда округ сайлов комиссияси сайловга йигирма беш кун, участка сайлов комиссиялари эса ўн беш кун қолганида тузилади. Депутатликка номзодларни рўйхатга олиш сайловга ўн беш кун қолганида тугалланади. Қонунчилик ваколат муддатининг тугашига олти ойдан кам вақт қолганида Қонунчилик палатаси депутатининг ўрни бўшаб қолса, бўшаб

қолган ўринга янги депутат сайлови ўтказилмаслиги мумкин Янги тахрирдаги “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайловлар тўғрисида” ги Қонуннинг 47-моддаси.

80-савол. *Ўзбекистон Республикаси Олий мажлисининг Сенатини шакллантириш тартиби сайлов қонунчилигида қандай белгиланган?*

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси – Парламентининг юқори палатаси ҳисобланган Сенатни шакллантириш тартиби янги тахрирдаги “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунида мустаҳкамлаб қўйилган. Унга кўра, Сенат, яъни ҳудудий вакиллик палатаси Сенат аъзоларидан (сенаторлардан) иборат бўлади. Қорақалпоғистон Республикаси (6 та), Тошкент шаҳри (6 та) ва ўн икки вилоят (12 ни 6 га кўпайтирсак –72 та), демак, 6+6+72 тенг 84 та сенатор Сенатга сайланади. Ўзбекистон Республикаси Президенти фан, санъат, адабиёт, ишлаб чиқарш соҳасида ҳамда давлат ва жамият фаолиятининг бошқа тармоқларида катта амалий тажрибага эга бўлган ҳамда алоҳида хизмат кўрсатган энг обрўли фуқаролар ичидан ўн олти нафар шахсни Сенат аъзолигига тайинлайди. Сенатнинг таркиби, 84 та сайланган ва 16 та тайинланган шахслардан иборат бўлади.

Сенатнинг ваколат муддати – беш йил.

81-савол. *Сенатга сайлов ўтказиш муддатлари қандай белгиланган?*

Сенатга сайлов ўтказиш муддати Қорақалпоғистон Республикаси Жўкорғи Кенгеси, вилоятлар, туманлар ва шаҳарлар давлат ҳокимияти вакиллик органлари сайланганидан кейин, бир ойдан кечиктирмай ўтказилиши лозим.

82-савол. *Сенат аъзолигига сайланадиган номзодларга қўйиладиган талаблар Қонунчилик палатасига сайланадиган номзодларга нисбатан қўйиладиган талаблардан фарқланадими?*

Сенатга сайланиш учун фуқаро Қорақалпоғистон Респуб-

ликаси Жўқорғи Кенгесининг, вилоят, туман, шаҳар давлат ҳокимияти вакиллик органининг сайлов куни йигирма беш (25) ёшга тўлган ҳамда камида беш (5) йил Ўзбекистон худудида муқим яшаётган депутати Сенатга сайланиш учун номзод бўлишга ҳақли.

83-савол. Маҳаллий Кенгашларга бўладиган сайловларда кимлар қатнашиши мумкин?

- Халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар Кенгашларига депутатлар сайлови умумий ҳисобланади. Бу сайловларда, сайлов куни 18 ёшга тўлган Ўзбекистон фуқаролари сайлаш ҳуқуқини амалга оширишлари мумкин.

Сайланиш ҳуқуқига эса, сайлов куни 21 ёшга тўлган ҳамда Ўзбекистон Республикаси худудида муқим яшаётган Ўзбекистон фуқаролари эгадирлар. Янги таҳрирдаги “Халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар Кенгашларига сайлов тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни.¹

84-савол. Маҳаллий кенгашларга бўладиган сайловларда ҳам кузатувчилар қатнашиши назарда тутилганми?

Бундай қоида бор. Сайловга тайёрганлик кўриш ва уни ўтказишга доир барча тадбирларда, шунингдек, сайлов куни овоз бериш хоналарида ва овозларни санаб чиқишда депутатликка номзодлар кўрсатган сиёсий партиялардан, фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органларидан, сайловчиларнинг ташаббускор гуруҳларидан биттадан кузатувчи, оммавий ахборот воситаларининг вакиллари, бошқа давлатлар, халқаро ташкилотлар ва ҳаракатлардан кузатувчилар қатнашиши мумкин. Янги таҳрирдаги Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 6-моддасининг 4-қисми.

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий мажлисининг Ахборотномаси. 2003. № 9-10. 34-модда.

85-савол. Маҳаллий кенгашларга сайлов комиссиясини тузиш тартиби қандай?

Вилоят, туман ва шаҳар сайлов комиссияси тегишли халқ депутатлари Кенгаши томонидан сайловга камида саксон кун қолганида комиссиянинг раиси ва олти/ўн тўрт нафар бошқа аъзосидан иборат таркибда тузилади ҳамда ўз ваколатларини тегишли халқ депутатлари Кенгашларига сайлов юзасидан навбатдаги сайлов кампанияси бошланганлиги эълон қилин-гунга қадар амалга оширади.

Янги таҳрирдаги Ўзбекистон Республикаси Олий Мажли-сига сайлов тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни-нинг 10-моддасининг 1-қисми.

86-савол. Округ сайлов комиссиялари қачон тузилади?

Округ сайлов комиссиялари тегишли вилоят, туман ва шаҳар сайлов комиссияси томонидан сайловга камида етмиш кун қолганида, комиссиянинг раиси, раис ўринбосари, котиби ва олти-саккиз нафар бошқа аъзолардан иборат таркибда тузилади. Янги таҳрирдаги Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 12-моддаси.

87-савол. Участка сайлов комиссияси қачон тузилади?

Участка сайлов комиссияси туман, шаҳар сайлов комис-сияси томонидан сайловга камида қирқ кун қолганида беш-ўн тўққиз нафар аъзодан, шу жумладан раис, раис ўринбосари ва котибдан иборат таркибда тузилади. Агар комиссия етти нафар-гача аъзодан иборат таркибда тузилса, бу ҳолда раис ва котиб сайланади.

88-савол. Маҳаллий Кенгашларга сайлов кампанияси бош-ланганлигини эълон этиш тартиби қандай?

Халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар Кенгашларига сай-лов юзасидан сайлов кампаниясининг бошланганлиги депутат-ларнинг ваколат муддати тугашидан камида уч ой олдин Ўзбе-кистон Республикаси марказий сайлов комиссияси томонидан

оммавий ахборот воситаларида эълон этилади.

89-савол. Маҳаллий Кенгашларнинг депутатлигига номзодлар кўрсатиш қачон бошланади ва тугатилади?

Халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар Кенгашларининг депутатлигига номзодлар кўрсатиш, сайловга олтмиш беш кун қолганда бошланиб, сайловга қирқ беш ун қолганида тўхта-тилади.

Янги таҳрирдаги Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни-нинг 22-модданинг 1-банди.

90-савол. Маҳаллий Кенгашларнинг депутатлигига ким-лар номзодлар кўрсатиш ҳуқуқига эгадирлар?

Сиёсий партиялар, фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органлари ҳамда сайловчиларнинг ташаббускор гуруҳлари вилоят, туман ва шаҳар Кенгашлари депутатлигига номзод-лар кўрсатиш ҳуқуқига эгадирлар.

91-савол. Номзодлар сиёсий партияларнинг қандай органи-томонидан кўрсатилади?

Вилоят, туман ва шаҳар Кенгашларининг депутатлигига номзодлар сиёсий партияларнинг вилоят органлари томони-дан, сиёсий партияларнинг тегишли туман, шаҳар органлари томонидан кўрсатилади.

92-савол. Сиёсий партиялар ва фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органлари нечта номзод кўрсатишга ваколатли?

Сиёсий партиялар ва фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органлари тегишли ҳудудда жойлашган ҳар бир сайлов округи-дан вилоят, туман ва шаҳар кенгашларининг депутат-лигига биттадан номзод кўрсатишлари мумкин.

Янги таҳрирдаги Ўзбекистон Республикаси Олий Мажли-сига сайлов тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни-нинг 22-модданинг 4-банди.

93-савол. Маҳаллий Кенгашларга номзодлар кўрсатишининг яна қандай талаблари мавжуд?

Депутатликка, қонда тариқасида, тегишли вилоят, туман ёки шаҳар ҳудудида яшовчи ёки ишловчи фуқаролар номзод этиб кўрсатилади;

Бир шахс тегишли халқ депутатлари вилоят, туман, шаҳар кенгашига сайлов ўтказувчи фақат битта сайлов округидан депутатликка номзод этиб кўрсатилиши мумкин. Янги таҳрирдаги Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 22-модданинг 5-банди.

94-савол. Сиёсий партиялар партиясизларни ҳам номзодликка кўрсатиши мумкинми?

Сиёсий партиялар фақат ўз партияси аъзоларини ёки партиясизларни депутатликка номзод этиб кўрсатишга ҳақлидирлар.

95-савол. Сиёсий партиялар тегишли органининг вакили сайлов комиссияга депутатликка номзодларни рўйхатга олишни илтимос қилиб мурожаат этиши тартиби қандай?

Сиёсий партия тегишли органининг депутатликка номзодларни рўйхатга олишни илтимос қилиб, тегишли вилоят, туман, шаҳар сайлов комиссиясига ариза билан мурожаат этади. Аризага сиёсий партия тегишли органининг депутатликка номзод кўрсатиш тўғрисидаги қарори ҳамда сиёсий партия тегишли органи мажлисининг депутатликка номзодлар кўрсатиш тўғрисидаги баённомаси, унда депутатликка номзоднинг фамилияси, исми, отасининг исми, туғилган санаси, касби, лавозими, иш ва яшаш жойи, партияга мансублиги, шунингдек, сайлов округининг номи ва тартиб рақами кўрсатилади.

96-савол. Сайловларда иштирок этувчилар учун тенг имкониятлар берилиши қандай таъминланади?

- Депутатликка номзодлар сиёсий партияларга, мустақил ташаббускор гуруҳларга тегишли вилоят, туман, шаҳар сайлов комиссияси томонидан белгиланадиган тартибда оммавий ахборот воситаларидан фойдаланишда тенг ҳуқуқлидир.

Сайловчиларнинг йиғилишлари, участка сайлов комиссияси томонидан барча номзодлар учун бир хил, мутлақ тенг шароитларга риоя этилган ҳолда ташкил этилади;

97-савол. Депутатликка номзодлар қандай имтиёزلардан фойдаланадилар?

Депутатликка номзод этиб рўйхатга олинган шахс сайловчилар билан учрашувлар ўтказиш, сайловолди йиғилишларида сўзга чиқиш, телевидение кўрсатувлари ва радио эшитиришларида қатнашиш вақтида, ўртача ойлик иш ҳақи сайлов ўтказиш учун ажратиладиган маблағлар ҳисобидан сақланган ҳолда, ишлаб чиқариш ёки хизмат вазифаларидан озод бўлишга ҳақли. Янги таҳрирдаги Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 26/1-моддаси.

98-савол. Сайлов бюллетенини тўлдириш тартиби қандай?

Сайловда сайловчи ўзи қарши овоз бераётган депутатликка номзодларнинг сайлов бюллетенидаги фамилиясини ўчириш орқали амалга оширилади.

99-савол. Қандай сайлов бюллетенлари ҳақиқий эмас, деб топилади?

Белгиланмаган намунадаги сайлов бюллетенлари ва варақалари, шунингдек, овоз бериш чоғида биттадан ортиқ депутатликка номзоднинг фамилияси қолдирилган сайлов бюллетенлари ва варақалари ҳақиқий эмас деб топилади.

100-савол. Сайлов округлари бўйича сайлов натижалари қандай ҳужжат асосида аниқланади?

Халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар Кенгашларига бўладиган сайловларда сайлов округлари бўйича сайлов натижалари фақат участка сайлов комиссияларининг тақдим этилган баённомалари асосида аниқланади.

Фойдаланилган манбалар:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. - Т. Ўзбекистон. 2004.
2. «Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунига ўзгартиришлар ва қўшимчалар киритиш ҳақидаги Ўзбекистон Республикасининг 2003 йил 29 августдаги Қонуни. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисидаги Ўзбекистон Республикасининг Қонуни. (янги таҳрири). Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси. 2003. № 9-10. 132-модда.
3. «Халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар Кенгашларига сайлов тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг Қонунига ўзгартиришлар ва қўшимчалар киритиш ҳақидаги Ўзбекистон Республикасининг 2003 йил 29 августдаги Қонуни. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси. 2003. № 9-10. 134 –модда.
4. «Сиёсий партияларни молиялаштириш тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг 2004 йил 30 апрелдаги Қонуни. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. 2004.21-сон. 248-модда.
5. Жаҳон Конституциялари.Тузувчилар: У.Тожихонов, А.С.Саидов. Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси. 2001.

МУНДАРИЖА

Сўз боши	3
1-савол. Сайловлар қачон ва қай тариқа вужудга келган?	4
2-савол. Сайлов ҳуқуқининг мазмуни нимадан иборат?	4
3-савол. Сайлов ҳуқуқининг қандай манбалари бор?	4
4-савол. Сайловнинг ўзи нима?	5
5-савол. Сайловларнинг қандай турлари мавжуд?	5
6-савол. “Абсентизм” атамасининг маъноси нима?	7
7-савол. Сайлов ҳуқуқининг қандай принциплари мавжуд?	7
8-савол. Сайлов ҳуқуқининг умумийлиги принципи нимани англатади?	8
9-савол. Тенг сайлов ҳуқуқи нимани англатади?	8
10-савол. Сайловларда эркин қатнашиш принципи нимани англатади?	8
11-савол. Тўғридан-тўғри сайлов ҳуқуқи принципи нимани англатади?	9
12-савол. Яширин овоз бериш принципи нимани англатади?	9
13-савол. Сайлов цензлари нима?	9
14-савол. Ёш цензи нима?	10
15-савол. Ёш цензи, яъни ҳар бир фуқаро сайловда қатна- шиши учун неча ёшга етган бўлиши лозимлиги бутун дунё мамлакатларида бир хилми?	10
16-савол. Сайловларда ўтроқлик цензи нимани билдиради?	10
17-савол. Мулк цензи нима?	11
18-савол. Сайлов жараёни нима?	11
19-савол. Сайлов жараёни қандай босқичлардан иборат?	11
20-савол. Сайлов округи тушунчасининг мазмуни нимадан иборат?	11
21-савол. Сайлов округлари қай тарзда ташкил этилади?	12
22-савол. Сайлов округларининг қандай кўринишлари мавжуд?	12
23-савол. Бир мандатли сайлов округи қанақа?	12
24-савол. Кўп мандатли сайлов округи қанақа?	12
25-савол. Сайлов участкалари нима?	13
26-савол. Сайлов органлари қандай орган?	13

27-савол. Сайлов органларининг ташкил этилиш тартиби барча давлатларда бир хилми?	13
28-савол. Округ сайлов органларининг ташкил топиш тартиби қандай амалга оширилади?	14
29-савол. Участка сайлов органлари қай тарзда ташкил этилади?	14
30-савол. Сайловчиларни рўйхатдан ўтказиш қай тарзда амалга оширилади?	14
31-савол. Номзодларни депутатликка кўрсатиш тартиби қай тариқа амалга оширилади?	14
32-савол. Сиёсий партиялар томонидан номзодларни кўрсатиш тартиби қандай?	15
33-савол. Фуқароларнинг пасив сайлов ҳукуки қайси ҳолларда чекланиши мумкин?	15
34-савол. Депутатликка номзодларга алоҳида талаблар қўйиладиган ҳоллар ҳам мавжудми?	16
35-савол. Хорижий давлатларда сайловларни молиялаштириш тартиби қандай?	16
36-савол. Ўзбекистонда сайловларни молиялаштириш тартиби қандай?	16
37-савол. Сайловларни давлат томонидан молиялаштириш тартиби яна қайси мамлакатларда мавжуд?	17
38-савол. Овоз бериш жараёни қандай тартибда амалга оширилади?	17
39-савол. Бевосита овоз бериш жараёни қай тариқа юз беради?	17
40-савол. Берилган овозлар қандай ҳисобланади?	17
41-савол. Овозларни ҳисоблаш тартиби барча давлатларда бир хилми?	18
42-савол. Сайлов тизимининг қандай турлари бор?	18
43-савол. Мажоритар сайлов тизимининг қандай хусусиятлари бор?	18
44-савол. Малакали кўпчилик овозли мажоритар тизимнинг бошқаларидан фарқи нимада?	19
45-савол. Бу тизимнинг заиф жиҳатлари нимада кўринади?	19
46-савол. Икки турдаги сайловлар қай тариқа ўтказилади?	19

47-савол. Мутлақ кўпчилик овозли мажоритар тизимнинг малакали кўпчилик овоз олиш тизимидан фарқи нимада кўринади?	20
48-савол. Мабодо, бу тизимда номзодларнинг бирортаси ҳам 50 % плюс 1 та овоз ола олмаса, у ҳолда нима бўлади?	20
49-савол. Мажоритар тизимнинг нисбий кўпчилик овоз олишга асосланган кўринишида овоз йиғиш тартиби қандай?	20
50-савол. Мажоритар тизимнинг кўп давлатларда амал қилиши унинг анча самарадорлигидан далолат беради, бу тизимнинг қандай ижобий жиҳатлари бор?	20
51-савол. Мажоритар тизимнинг заиф жиҳатлари ҳам мавжудми?	21
52-савол. Мажоритар сайлов тизимида, кўпинча, сайловлар бир мандатли округларда ўтказиладими ёки кўп мандатли округларда ўтказиладими?	21
53-савол. Мажоритар сайлов тизимидан бошқа яна анча кенг тарқалган қандай сайлов тизимлари мавжуд?	21
54-савол. Мажоритар тизим бир мандатли округлардаги сайловларда кўп қўлланилса, пропорционал сайлов тизими қайси ҳолларда кўпроқ қўлланилади?	21
55-савол. Айрим давлатларда мажоритар ва пропорционал сайлов тизимларини аралашган, уйғунлашган ҳолда қўллаш ҳоллари ҳам мавжудми?	21
56-савол. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг палаталари қандай номланади?	22
57-савол. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатасига сайлаш ва сайланиш ҳуқуқига кимлар эга. Кимлар бу каби ҳуқуқлардан маҳрум этилиши мумкин?	22
58-савол. Судланганлиги олиб ташланган фуқаролар сайлаш ва сайланиш ҳуқуқларига эгами?	23
59-савол. Маҳаллий ва хорижий кузатувчилар тўғрисидаги маълумотларни Округ сайлов комиссиясига кимлар ва қачон тавсия этади?	23

60-савол. Кузатувчилар учун амалдаги Қонунда қандай фаолиятлар тақиқланган?	24
61-савол. Кузатувчилар қандай ҳуқуқларга эга?	24
62-савол. Сайловга тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш жараёнларидан кенг аҳоли қатлами қандай тартибда бохабар бўлиши мумкин?	25
63-савол. Сайлов комиссиялари қайси ҳолатларда қарорлар қабул қиладилар?	25
64-савол. Участка сайлов комиссияларининг қарорлари устидан тушган шикоятларни кўриб чиқиш тартиби қандай?	25
65-савол. Кимлар депутатликка номзодлар кўрсатиш ҳуқуқига эга?	26
66-савол. Сиёсий партиялар депутатликка номзодларни қайси вақтдан бошлаб кўрсата бошлайдилар?	27
67-савол. Сиёсий партиялар Ўзбекистон сайлов қонунчилигига биноан, нечтагача депутатликка номзодлар кўрсатиши мумкин?	27
68-савол. Депутатликка бевосита фуқаролар томонидан номзодлар кўрсатиш тартиби қандай?	27
69-савол. Қайси фуқаролар депутатликка номзод этиб рўйхатга олинмайди?	29
70-савол. Депутатликка номзодларни рўйхатга олиш қачонгача давом этади?	29
71-савол. Сайловолди ташвиқоти қачон бошланади?	30
72-савол. Депутатликка номзодларнинг ташвиқот олиб бориши ва дастурларни тузиши бўйича бирор-бир ҳуқуқий чегара мавжудми?	30
73-савол. Ишончли вакиллар кимлар ва улар қандай вазифани бажарадилар?	30
74-савол. Сайловчилар рўйхатларини тузиш тартиби қандай?	31
75-савол. Участка сайлов комиссияси томонидан тузиб тасдиқланган сайловчилар рўйхатлари хусусидаги баҳслар ва уларни ҳал этиш тартиби қандай?	32
76-савол. Сайловга овоз бериш қачон ва қайси пайтда ўтказилади?	32

77-савол. Бирор-бир сабаб билан сайловга келолмаган ёки сайлов куни яшаш жойида бўлмаган фуқаро қандай тартибда овоз бериши мумкин?	32
78-савол. Депутат бўлиш учун қанча овоз тўплаш талаб қилинади?	33
79-савол. Бўшаб қолган ўринларга Қонунчилик палатаси депутатларининг сайловини ўтказиш тартиби қанақа?	33
80-савол. Ўзбекистон Республикаси Олий мажлисининг Сенатини шакллантириш тартиби сайлов қонунчилигида қандай белгиланган?	34
81-савол. Сенатга сайлов ўтказиш муддатлари қандай белгиланган?	34
82-савол. Сенат аъзолигига сайланадиган номзодларга қўйиладиган талаблар Қонунчилик палатасига сайланадиган номзодларга нисбатан қўйиладиган талаблардан фарқладими?	34
83-савол. Маҳаллий Кенгашларга бўладиган сайловларда кимлар қатнашиши мумкин?	35
84-савол. Маҳаллий кенгашларга бўладиган сайловларда ҳам кузатувчилар қатнашиши назарда тутилганми?	35
85-савол. Маҳаллий кенгашларга сайлов комиссиясини тузиш тартиби қандай?	36
86-савол. Округ сайлов комиссиялари қачон тузилади?	36
87-савол. Участка сайлов комиссияси қачон тузилади?	36
88-савол. Маҳаллий Кенгашларга сайлов кампанияси бошланганлигини эълон этиш тартиби қандай?	36
89-савол. Маҳаллий Кенгашларнинг депутатлигига номзодлар кўрсатиш қачон бошланади ва тугатилади?	37
90-савол. Маҳаллий Кенгашларнинг депутатлигига кимлар номзодлар кўрсатиш ҳуқуқига эгадирлар?	37
91-савол. Номзодлар сиёсий партияларнинг қандай органи томонидан кўрсатилади?	37
92-савол. Сиёсий партиялар ва фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органлари нечта номзод кўрсатишга ваколатли?	37
93-савол. Маҳаллий Кенгашларга номзодлар кўрсатишнинг яна қандай талаблари мавжуд?	38

94-савол. Сиёсий партиялар партиясизларни ҳам номзод- ликка кўрсатиши мумкинми?	38
95-савол. Сиёсий партиялар тегишли органининг вакили сайлов комиссияга депутатликка номзодларни рўйхатга олишни илтимос қилиб мурожаат этиши тартиби қандай?.....	38
96-савол. Сайловларда иштирок этувчилар учун тенг имкониятлар берилиши қандай таъминланади?	39
97-савол. Депутатликка номзодлар қандай имтиёзлардан фойдаланадилар?.....	39
98-савол. Сайлов бюллетенини тўлдириш тартиби қандай?	39
99-савол. Қандай сайлов бюллетенлари ҳақиқий эмас, деб топилади?	39
100-савол. Сайлов округлари бўйича сайлов натижалари қандай ҳужжат асосида аниқланади?	40
Фойдаланилган манбалар:	41

М.А.АХМАДШОЕВА, Ш.В.РАСУЛОВ

САЙЛОВ ҚОНУНЧИЛИГИ: 100 САВОЛГА 100 ЖАВОБ

Техник муҳаррир: Ҳожимуҳаммедов Ж.Ж.

Компьютерда саҳифаловчи: Рахимов Ш., Нурлибаев Ф.

Нашрга топширилди – **15.10.2004 й.**
Ҳажми – **3 б.т.** Адади **10000** нусха.
Буюртма № **411.**

Тошкент давлат юридик институти
босмахонасида нашр этилди.
Сайилгоҳ кўчаси, 35, ТДЮИ, Тошкент, 700047
